

ARCHYVŲ PERTVARKYMAS LIETUVOJE TARYBŲ VALDŽIOS METAIS (1918—1919 M.)

SIGITAS JEGELEVIČIUS

Didžioji Spalio socialistinė revoliucija pradėjo naują erą archyvų organizavimo darbe,— tarybinių archyvų centralizavimą, kurio pagrindus padėjo 1918 m. birželio 1 d. dekretas „Dėl RTFSR archyvų reorganizavimo ir centralizavimo“¹, turėjęs lemiamos įtakos kitų to meto tarybinių respublikų archyvų organizavimui, nors joms ir nebuvo privalomas. Jau tada tarybiniam archyvistams iškilo uždavinys ne tik išgelbėti archyvus nuo pražūties, bet ir organizuoti valstybinių archyvų sistemą.

1919 m. liepos mėn. buvo sudaryta speciali komisija, kuri svarstė vieningo vadovavimo Tarybų Rusijos ir kt. respublikų archyvams klausimus². Vadovaujantis bendraisiais RTFSR dekretu principais ir atsižvelgiant į kiekvienos respublikos ypatumus, buvo numatytos fondų kompleksų organizavimo formos. Tačiau šios komisijos veikla ir rekomendacijos neturėjo įtakos Lietuvai, kadangi čia jau po mėnesio Tarybų valdžia buvo nuslopinta.

Nuo pirmųjų Tarybų valdžios Lietuvoje savaičių prasidėjo socialinio ir ekonominio gyvenimo pertvarkymai, vykę labai sudėtingomis kovos su vidaus kontrrevoliucija ir užsienio in-

tervencija sąlygomis. Nežiūrint įtemptos padėties, Lietuvos revoliucinė vyriausybė skyrė daug dėmesio nacionalinei kultūrai, švietimui vystyti, rūpinosi: naujų kultūros įstaigų organizavimu, knygų leidimu, kultūros paminklų apsauga. Šių pertvarkymų tarpe svarbios reikšmės turi ir Tarybų valdžios priemonės archyvams tvarkyti. Tokiu būdu, kuriantis lietuvių tautos tarybiniam valstybingumui, pradėta kurti ir jos valstybiniai archyvai. Kaip tai buvo daroma, kokių priemonių ėmėsi Lietuvos tarybinė vyriausybė organizuoti archyvus 1918—1919 m., ir sudaro tyrinėjimo objektą.

Tarybų valdžios priemonės tvarkyti archyvus 1918—1919 m. gana trumpai paliestos vieno žymiausių tarybinių archyvistų V. Maksakovo veikaluose³. Bet autorius ne visai teisus, sulygindamas archyvų darbo baruose 1918—1919 m. Lietuvą su Latvija ir Estija, kuriose tikrai nebuvo imtasi jokių priemonių; klaidingai nurodoma Lietuvos ir Baltarusijos vyriausybės archyvams skirto dekreto data. Ne ką daugiau randame ir N. Bržostovskos straipsnyje⁴. Lietuvos ir Baltarusijos Tarybų respublikos laikotarpiui neskiriama vietos baltarusių — archyvų istorijos tyrinėtojų

¹ Декреты Советской власти, т. II, М., 1959, с. 383—385.

² Макасов В. В. История и организация архивного дела в СССР (1917—1945 гг.), М., 1969, с. 111—112.

³ Макасов В. В. История и организация архивного дела в СССР (1917—1945 гг.), М., 1969; Макасов В. В. Архивное дело в первые годы Советской власти. М., 1959.

⁴ Бржостовская Н. В. Архивное строительство и государственные архивы в Литовской ССР.— Государственные архивы и архивное дело в союзных республиках. М., 1971, с. 92—102.

darbuose⁵, nors kaip tik šios respublikos vyriausybė išleido dekretą archyvų reikalų, padėjusį pagrindą ne tik Lietuvos, bet ir Baltarusijos archyvų organizavimui.

Šis laikotarpis trumpai apžvelgtas lenkų buržuazinių istorikų R. Mienickio⁶ ir V. Gizbert-Studnickio⁷ darbuose, kuriuose nemaža išpūlių prieš Tarybų valdžios priemones.

Tarybų valdžios priemonės reevaluoti išgabentus iš Lietuvos archyvus lietė P. Galaunė⁸. Jo straipsnyje randame paskelbtus kai kuriuos dokumentus šiuo klausimu, vertingus detalesniam jo nagrinėjimui.

Šiam archyvų organizavimo laikotarpiui tyrinėti šaltiniai labai negausūs, nes 1918—1919 m. Lietuvoje veikusių tarybinių įstaigų fondai arba iš viso žuvo, arba tėra likusios tik nuotrupos. Bene daugiausia yra dokumentų, liečiančių Lietuvos reikalų komisariato veiklą archyvų organizavimo srityje. Šie dokumentai sukaupiti TSRS Centriniam valstybiniame Spalio revoliucijos archyve — Tautybių reikalų liaudies komisariato fonde⁹. Tai komisariato nutarimai, ataskaitos, sekcijų po-

sėdžių protokolai, sąmatos, pranešimai, likvidacinių komisijų veiklos medžiaga, susirašinėjimas archyvų reikalais. Kur kas mažiau šaltinių turima apie archyvų darbo organizavimą pačioje Lietuvoje 1919 metais. Pagrindiniu šaltiniu čia yra LTSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos rankraštyne išlikusi Bendrajame fonde Centrinio istorijos archyvo veiklos byla¹⁰.

Išlikusi, nors ir negausi medžiaga leidžia atstatyti gana pilną archyvų organizavimo vaizdą Lietuvoje 1918—1919 m. Tarybų valdžios laikotarpiu.

Pirmasis archyvų organizavimo etapas, pirmieji žingsniai šia linkme susiję su Lietuvos reikalų komisariato, įkurto 1917 m. gruodžio 8 d., veikla, nes į nacionalinių komisariatų bei skyrių uždavinius ėjo parengti administracinės-teritorinės nacionalinės autonomijos pagrindus ten, kur yra ypatingos ekonominės ir teritorinės sąlygos¹¹. Nuo to momento visos Tarybų valdžios priemonės archyvams tvarkyti yra susijusios su V. Kapsuko veikla.

Jau 1917 m. gruodžio 28 d. buvo paskelbtas Tautybių reikalų liaudies komisariato nutarimas, numatęs perduoti

⁵ Азаров А. И. Архивное дело в БССР. Автореферат на соискание ученой степени кандидата исторических наук. М., 1955; Азаров А. И. Архивное строительство в союзных республиках. Белорусская ССР.— «Исторический архив», 1958, № 3, с. 205; Азаров А. И. 50 лет Советского архивного строительства и задачи архивных учреждений Белорусской ССР.— Вопросы архивоведения и источниковедения в БССР. Материалы научной конференции архивистов и историков, посвященной 50-летию архивного строительства в СССР. Минск, 1971, с. 5—16; Азаров А. И. Архивное строительство и государственные архивы в Белорусской ССР (1918—1963 гг.).— Государственные архивы и архивное дело в союзных республиках. М., 1971, с. 70—91; Азаров А. И. К 50-летию централизации архивного дела в Белорусской ССР.— «Советские архивы», 1972, № 4, с. 46—48.

⁶ Mienicki R. Archiwum akt dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 roku. Warszawa, 1923.

⁷ Archiwarjusz. Archiwa państwowe w Wilnie w okresie od 1915 do 1919 włącznie.— „Nasz kraj”, r. 1920, Nr. 1.

⁸ Galaunė P. Lietuvos kultūros turtų likimas.— „Mūsų žinynas“, 1922 m., Nr. 9, žr. p. 637—672.

⁹ TSRS Centrinis valstybi is Spalio revoliucijos archyvas (toliau — TSRS CVSRA), f. 1318, ap. 1.

¹⁰ LTSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos rankraštynas (toliau — MAB), f. 9, b. 2855.

¹¹ Valkevičius B. Socialistinė revoliucija Lietuvoje 1918—1919 metais. V., 1967, p. 211.

Lietuvos reikalų komisariato žinion visas evakuotas iš Lietuvos įstaigas¹². Komisariate buvo du skyriai, kurie, vykdydami savo funkcijas, tiesiogiai susidurdavo su archyvais. Juridinis ir tardymo skyrius savo žinioje turėjo 1915 m. evakuotas iš Lietuvos juridines įstaigas, tvarkė jų likvidavimo reikalus bei turtą. Skyriui buvo pavesta tvarkyti likviduojamų teismo įstaigų archyvus, sudaryti jų apyrašus ir rūpintis pargabenti bylas į Lietuvą¹³. Dar plačiau su archyvų reikalais buvo susijęs Likvidacinis skyrius. Jis tvarkė evakuotų iš Lietuvos įstaigų, išskyrus teismo įstaigas, likvidavimo reikalus, ėmė savo apsaugon likviduojamų įstaigų archyvus¹⁴. Tokiu būdu šie du skyriai nuveikė didelį darbą, kaupdami ir apsaugodami archyvus. Vėliau šią veiklą tęsė Likvidacijos ir reevakuacijos komisija. Archyvų apsaugos reikalais rūpinosi ir komisariato kultūros ir švietimo sekcija.

Į archyvų apsaugą komisariatas atkreipė dėmesį nuo pat pirmųjų savo veiklos dienų. Jau 1917 m. gruodžio mėn. sąmatoje numatomos lėšos ieškoti ir kaupti archyvams, pabrėžiama, kad daug kur naikinami evakuotų iš Lietuvos įstaigų dokumentai¹⁵. 1918 m. pradžioje, pradėjus likviduoti evakuotas iš Lietuvos įstaigas, Lietuvos reikalų komisariatas kovo 2 d. pareikalavo iš Maskvos skyriaus apsaugoti likviduojamų įstaigų archyvus, atskirti politines ir svarbesnes kriminalines bylas, kad būtų galima jas panaudoti¹⁶. Taip rūpinantis archyvų apsauga, buvo

dedami pagrindai tų turtų panaudojimui organizuoti.

Evakuotos 1915 m., artėjant frontui, iš Lietuvos įstaigos ir jų archyvai buvo išsklaidyti daugelyje Rusijos europinės dalies miestų. Lėšų archyvams ieškoti ir jiems pervežti komisariatas nesigailėjo. Tačiau tiems archyvams surasti, paimti juos apsaugon buvo reikalingos ne tik lėšos, bet ir laikas.

Svarbiausius fondus komisariatas kaupė Maskvoje. Čia nuo 1918 m. gegužės 15 d. egzistavo komisariato archyvų poskyris¹⁷, faktiškai vykdęs archyvo funkcijas. Šiam archyvui vadovavo Vacl. Biržiška, tuo metu dirbęs komisariate. Šis archyvas iki lapkričio mėn. pabaigos jau buvo sukaukęs nemažą svarbių fondų: Kauno gubernatoriaus kanceliarijos (pirmasis archyve gautas fondas), Kauno liaudies mokyklų direkcijos, Vilniaus gub. ir apskričių žandarų įstaigų, Vilniaus teismo rūmų, Kauno apygardos teismo prokuroro bylas, buvo mėginta atsigabenti Gardino gub. žandarų valdybos fondą¹⁸. Visas tas bylas, ypač žandarų įstaigų, archyvas gavo labai sujauktas. Tai rodė, kad reikia sustiprinti išsklaidytų po Rusiją archyvų apsaugą. Tokiu būdu šis archyvas tampa lyg ir numatomo Lietuvoje įsteigti valstybinio archyvo užuomazga,—susidariusi sąlygoms, pakako tik jį pervežti į Vilnių.

Komisariato apsaugon archyvai buvo imami likviduojant iki tol dar formaliai veikusias evakuotas iš Lietuvos įstaigas. Evakuotoms įstaigoms likviduoti 1918 m. viduryje buvo įsteigta

¹² Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и крестьянского правительства, 1917 г., № 12, ст. 184.

¹³ *Aničas J., Noreikienė S.* Lietuvos reikalų komisariato veikla 1917—1918 metais. V., 1959, p. 15.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ TSRS CVSRA, f. 1318, ap. 1, b. 471, l. 119.

¹⁶ Ten pat, b. 1454, l. 29.

¹⁷ MAB, f. 163, b. 1136.

¹⁸ Ten pat.

10 „laikinių raštvedybų“ временные делопроизводства ir kiekvienai iš jų pavesta likviduoti po 3 stambias įstaigas, skiriant pakankamai lėšų jų archyvams pervežti¹⁹. Likvidacinis skyrius turėjo 8 emisarus likvidacijos reikalams²⁰.

Archyvus reikėjo sukaupti ir jų apsaugos, ir lėšų ekonomijos tikslais. Buvo nuspręsta, kad apsimoka išgabenti archyvus iš Kazanės, Voronežo, Jaroslavlio ir Oriolo²¹ ir sukaupti juos trijuose punktuose: Kalugoje, Kostromoje ir Tuloje²². O čia jau turėjo būti atliekami visi paruošiamieji darbai prieš sukoncentruojant šiuos archyvus į Maskvą, t. y. bylos turėjo būti peržiūrėtos, sutvarkytos, atrinktos įvairios kanceliarinės atliekos. Užsimota ruošti reevakuacijai gana tvarkingai,— parsivežti į Lietuvą jau sutvarkytus fondus.

Lygiagrečiai buvo rūpinamasi ir evakuotų istorinių archyvų paieškomis. Komisarjato darbuotojai iš karto suskato ieškoti evakuotoi Vilniaus centrinio senųjų aktų knygų archyvo. Jau pirmajame kultūros ir švietimo komisijos posėdyje (1918.II.3.) buvo svarstytas Vilniaus archyvų paieškų klausimas²³. Nuo tol dažname šios komisijos posėdyje svarstomi archyvų paieškų bei apsaugos klausimai. Kovo mėn. imtasi svarstyti Lietuvos Metrikos grąžinimo klausimą²⁴. Nutariama kreiptis į buv. Teisingumo ministerijos Maskvos archyvą, kur tuo metu buvo Metrika. Metrikos reikalais rūpintis buvo paves-

ta S. Matulaičiui. Sekcija susirūpino Vilniaus viešosios bibliotekos rinkinių, Muravjovo muziejaus archyvo, Pedagoginio instituto, Vilniaus, Ukmergės gimnazijų archyvų paieškoms²⁵. Turimomis žiniomis, šie archyvai buvo Rumiancevo muziejuje. Bet istorinių archyvų paieškos buvo lyg antrame komisariato veiklos plane.

Tačiau taip dirbti buvo gana sudėtinga, nes neturėta juridinio pagrindo ieškoti archyvų nesusijusiose su Lietuva įstaigose ir reikalauti jų. Todėl kultūros ir švietimo komisija 1918 m. birželio 5 d. posėdyje, dalyvaujant V. Kapsukui, nutarė kreiptis į A. Lunačarskį, kad perduotų komisariato globon kultūros ir švietimo įstaigas, ir pavedė S. Matulaičiui paruošti dekretą projektą dėl šių įstaigų reevakuacijos, pasinaudojus analogišku dekretu, liečiančiu Lenkiją²⁶. Nuo tol V. Kapsukas dažnai dalyvaudavo šios komisijos posėdžiuose, svarstant archyvų klausimus²⁷.

Tokio dekreto projektą RTFSR vyriausybei pateikė Lietuvos reikalų komisariatas, suderinęs su Užsienio reikalų liaudies komisariatu²⁸. 1918 m. lapkričio 19 d. RTFSR Liaudies Komisarų Taryba išleido dekretą dėl evakuotų ir išvežtų iš Lietuvos kultūros vertybių ir pan. grąžinimo Lietuvos liudžiai²⁹. Šitas dekretas turėjo didelės politinės ir praktinės reikšmės, rodė, kaip Tarybų Rusijos vyriausybė žiūrėjo į savo laiku evakuotų ar šiaip iš Lietuvos išgabentų kultūros vertybių

¹⁹ TSRS CVSRA, f. 1318, ap. 1, b. 471, l. 285—286.

²⁰ Ten pat, b. 474, l. 117.

²¹ Ten pat, b. 471, l. 286.

²² Ten pat, l. 287.

²³ Ten pat, b. 1453, l. 1.

²⁴ Ten pat, l. 2—3.

²⁵ Ten pat, l. 3—4.

²⁶ Ten pat, l. 17.

²⁷ Ten pat, l. 19—22.

²⁸ Декреты Советской власти, т. IV. М., 1968, с. 29.

²⁹ Ten pat, p. 25—29.

gražinimą Lietuvai. Šiuo dekretu Lietuvos reikalų komisariatui buvo perduodami archyvai, „evakuotieji kariniai ar išvežti politiniais sumetimais, nežiūrint kada jie buvo išvežti“³⁰. Lietuvos reikalų komisariatas gavo stebėjimo ir kontrolės teisę, galėjo bet kada perimti savo žinion evakuotas įstaiigas bei archyvus, reikalauoti apie juos žinių iš vietinių įstaiigų ir pan.

Šis dekretas suaktyvino ne tik evakuotų iš Lietuvos įstaiigų likvidavimą, bet ir archyvų kaupimą, pasiruošimą gabenti juos į Lietuvą.

Jau 1918 m. lapkričio 26 d. kultūros ir švietimo sekcija svarstė praktinius minėto dekreto įgyvendinimo būdus³¹ (tai paskutinis sekcijos posėdis, nes greitu laiku darbuotojai pradėjo keltis į Vilnių). Sekcija ruošėsi imtis muziejų bei archyvų reevakavimo. Ką tuo metu buvo neįmanoma reevakuoti, nuspręsta bent užregistruoti ir paimti komisariato globon. Vacl. Biržiškai buvo pavesta susipažinti su kitų nacionalinių komisariatų veikla šioje srityje ir paruošti kreipimąsi, kad žinantieji, kur yra beglobių Lietuvos archyvų, praneštų apie tai komisariatui³². Komisariato kolegija pavedė jam detaliam išnagrinėti klausimą apie visų archyvų gražinimą į Lietuvą būdus³³.

Gruodžio mėn. pradžioje komisariato likvidacinis skyrius išsiuntė savo emisarus priimti bylas į Tulą, Kostromą ir Jaroslavlį³⁴. Sėkmingesniams evakuotų iš Lietuvos archyvų tvarkymui nutarta pasitelkti specialistus.

Kartu Lietuvos reikalų komisariatas ruošėsi ir Lietuvoje likusių archyvų kaupimui,— imti apskaiton archyvus,

liekančius pasitraukiant kaizeriniams okupantams³⁵.

Tačiau, kaupiant evakuotų įstaiigų archyvus, būta ir sunkumų. Komisaraiatas negalėjo užbaigti iki 1919 m. pradžios evakuotų įstaiigų likvidavimą ir jų archyvų koncentravimą: Tuloje patalpos archyvui buvo gautos tik spalio mėn., Kalugoje buvo rasta itin daug bylų, ir jos buvo sandėliuose taip sujauktos, kad reikėjo kelių mėnesių bent kiek joms sutvarkyti, o Kostromoje vietiniai valdžios organai komisariato emisarų neleido į archyvus iki 1918 m. lapkričio 19 d. dekreto³⁶.

Po Spalio revoliucijos Rusijoje buvusius Lietuvos archyvus mėgino paimti savo žinion ir lietuviškosios buržuazijos organizacijos. 1918 m. vasario mėn. Vyriausiosios lietuvių tarybos Rusijoje Petrogrado skyrius sudarė komisiją, kuri turėjo rūpintis Lietuvos kultūros turtais (pirmininkas E. Volteris), tačiau, „kad toji komisija būtų buvusi veikli, negalima pasakyti“³⁷, ir jos veikla greit nutrūko.

Lietuvos reikalų komisariatas dar iki Tarybų valdžios paskelbimo Lietuvoje atliko didelį darbą, kaupiant išblaškytus po Rusiją evakuotų iš Lietuvos įstaiigų archyvus ir ruošiant juos reevakuoti į Lietuvą. Komisariato veikla šia linkme padėjo išsaugoti sunkiomis pilietinio karo sąlygomis nemaža itin svarbių fondų.

Prie komisariato veikusiame archyve buvo padėti dokumentų panaudojimo pagrindai. Archyvo dokumentai buvo panaudojami politinėje kovoje. Jau pats pirminis sukauptų archyvų tvarkymas buvo susijęs su caro ochrankos

³⁰ Ten pat, p. 26.

³¹ TŠRS CVSRA, f. 1318, ap. 1, b. 1453, l. 27.

³² Ten pat.

³³ Ten pat, b. 114, l. 97—98.

³⁴ Ten pat, l. 102—103.

³⁵ Ten pat, b. 53, l. 21.

³⁶ Ten pat, b. 473, l. 2.

³⁷ Galauė P. Lietuvos kultūros turtų likimas.—„Mūsų žinynas“, 1922 m. Nr. 9, p. 644.

agentų bei provokatorių išaiškinimu, kurių pavardės buvo skelbiamos spaudoje, kaupiami dokumentai, liečiantieji darbininkų ir revoliucinį judėjimą Lietuvoje (kai ką iš šitos medžiagos paskelbė „Komunistas“, o kita buvo ruošiamasi skelbti)³⁸. Juridinio skyriaus etatuose 1918 m. antroje pusėje buvo specialus etatas žandarų ir policijos archyvams nagrinėti³⁹. Aktyviai šį darbą dirbo pats Z. Aleksa-Angarietis⁴⁰, kartu prisidėdamas ir prie archyvų apsaugos organizavimo.

Iš karto turėjo būti sprendžiama: archyvų reevakavimas iš Tarybų Rusijos ir Lietuvoje buvusių archyvų apsauga. Archyvų reevakavimo problemoje buvo du aspektai,— naujai besikuriančių įstaigų praktikoje reikalingų archyvų reevakavimas (tokių archyvų buvo mažuma) ir apskritai visų archyvų reevakavimas.

Jau 1918 m. gruodžio mėn. Lietuvos Laikinosios revoliucinės darbininkų ir valstiečių vyriausybės atstovas Maskvoje kreipėsi į RTFSR Žemdirbystės liaudies komisariatą, prašydamas grąžinti 1915 m. evakuotą į Rusiją turtą bei žemėtvarkos bylas ir dokumentus, kurie buvo reikalingi ruošiant ir įgyvendinant agrarinę reformą⁴¹. Svarbius tarybinių įstaigų darbe archyvus reikėjo reevakuoti kaip galima greičiau.

Reevakuoti kitus, praktikoje jau neberekalingus archyvus, skubaus reikalo nebuvo. Kur kas svarbiau dabar bu-

vo sukoncentruoti ir apsaugoti Lietuvoje buvusius archyvus, užkertant kelią karui ir kaizerinės okupacijos metais vykusiam archyvų naikinimui.

Kaizeriniai okupantai itin didelių nuostolių padarė Vilniuje, kaip ir kitose Lietuvos vietovėse, likusiems be priežiūros įstaigų archyvams. Įžengusi į Vilnių, vokiečių kariuomenė apsisusto ne tik kareivinėse, bet ir įstaigų patalpose. Okupantams ir tenka atsakomybė už sunaikinimą daugybės bylų, buvusių tose patalpose⁴². Žymių nuostolių buvo padaryta Vilniuje likusiai Muravjovo muziejaus archyvo daliai⁴³. Nemaža dokumentų sunaikino įvairūs kolekcionieriai, prekybininkai ir apskritai „popieriaus vagys“⁴⁴. Nenukentėjo tik šie mieste likę archyvai: Vilniaus centrinis senųjų aktų knygų archyvas ir jungtinis gubernijos įstaigų archyvas Pranciškonų bažnyčioje. Šiuos archyvus okupacinė valdžia per Archeologijos komisiją nuo 1915 m. lapkričio 18 d. pavedė prižiūrėti V. Gizbert-Studnickiui⁴⁵. Taip Vilniaus archyvai pateko į lenkų buržuazijos rankas. 1918 m. rudenį okupacinė valdžia Vilniaus archyvus perdavė buržuazinės Lietuvos Tarybos žinion⁴⁶. Besikuriant Lietuvos buržuazinę vyriausybę tą pat rudenį paskyrė P. Galaunę ir A. Varną važiuoti į Maskvą archyvų išgavimo reikalu⁴⁷. Būdinga, kad delegatai, prieš vykdami į Maskvą, siekė pasimatyti su V. Kapsuku, kuris

³⁸ MAB, f. 163, b. 1136.

³⁹ TSRS CVSRA, f. 1318, ap. 1, b. 474, l. 117.

⁴⁰ Žr. *Bevardis M.* Apie žvalgybos darbus.— „Komunistas“, 1924, Nr. 10—11.

⁴¹ Борба за Советскую власть в Литве в 1918—1920 гг. В., 1967, с. 77.

⁴² *Archiwarijusz.* Archiwa państwowe w Wilnie w okresie od r. 1915 do 1919 włącznie.— „Nasz Kraj“, r. 1920, Nr. 1.

⁴³ Ten pat.

⁴⁴ Ten pat.

⁴⁵ Ten pat.

⁴⁶ *Mienicki R.* Archiwum akt dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 roku. Warszawa, 1923, str. 130.

⁴⁷ *Galaunė P.* Lietuvos kultūros turtų likimas.— „Mūsų žinynas“, 1922 m., Nr. 9, p. 645.

tuo metu, jų žiniomis, buvęs Vilniuje⁴⁸. Bet į Maskvą ieškoti archyvų jie tuo metu taip ir neišvyko.

Ir lietuviškosios, ir lenkiškosios buržuazijos pretenzijoms į Vilniaus, ir apskritai Lietuvos, archyvus padarė galą Tarybų valdžios paskelbimas Lietuvoje.

Planingas archyvų organizavimo darbas prasidėjo nuo pat 1919 m. pradžios: sausio mėn. buvo sudaryta laikinoji Archyvų komisija, kuri vasario mėn. pradžioje tampa pastovia. Praktiškai tai buvo naujai organizuojamo valstybinio archyvo užuomazga. Tai komisijai vadovavo T. Vrublevskis — archyvo prižiūrėtojas (vedėjas), o jo padėjėju nuo sausio mėn. pabaigos buvo K. Jablonskis. Tai pirmieji tarybiniai Lietuvos archyvistai.

1919 m. vasario 11 d. T. Vrublevskis gavo Švietimo liaudies komisariato mandatus apie jo paskyrimą archyvo prižiūrėtoju ir leidimą užimti steigiamam valstybiniam archyvui buv. Bernardinų vienuolyno patalpas⁴⁹, o vasario 14 d. jis gavo įgaliojimą ieškoti Vilniuje esančių „archyvų ir archyvinių bylų“ ir perkelti jas į valstybinį archyvą⁵⁰. Taip nuo 1919 m. vasario mėn. vidurio į valstybinį archyvą buvo pradėta kaupti archyvinė medžiaga, tačiau buv. Vilniaus centrinis senųjų aktų knygų archyvas komisijos žinioje jau buvo nuo sausio mėn.

Jau vasario mėn. Švietimo liaudies komisariate buvo sudaryti naujojo valstybinio archyvo — Centrinio isto-

rijos archyvo įstatai⁵¹. Galutinai komisariato Mokslo skyriuje įstatai buvo įforminti 1919 m. kovo 25 d.⁵², jau po vyriausybės dekreto priėmimo, šį kartą kaip „Lietuvos ir Gudijos Centrinio istorinio archyvo įstatai“⁵³.

Buvo numatyti Centrinio istorijos archyvo etatai: prižiūrėtojas, jo padėjėjas, 4 archyvarai, 2 archyvarų padėjėjai, prievaizda ir 2 sargai (faktiškai dirbo: prižiūrėtojai, jo padėjėjas, 3 archyvarai, archyvaro padėjėjas ir sargas)⁵⁴. Nesigailėta ir lėšų archyvo darbui organizuoti: 1919 m. I pusmečio sąmatoje buvo asignuota virš 1 mln. rb., neskaitant atlyginimų fondo⁵⁵. Toje sąmatoje buvo numatyta 0,5 mln. rb. avansas Bernardinų vienuolyno patalpų remontui ir 385 tūkst. rb.—770 Lietuvos bažnytinų archyvų perkėlimo į Centrinį valstybės archyvą išlaidoms⁵⁶.

Besikuriantis archyvas vasario mėn. intensyviai koncentravo išblaškytų archyvų likučius, bet ne viską sugebėjo greitai sutelkti į vieną vietą, nes savo žinioje turėjo tik vieną vežiką, kurį tuo sunkiu metu tegalėjo skirti miesto valdžios organai⁵⁷. Kai ką teko tam kartui palikti apsaugoje senose patalpose. Jurgio pr. Nr. 36 administraciniame pastate kaizeriniai okupantai sujaukė likusius archyvus, dalį jų išmetė kitur. Dabar, ten kuriantis liaudies komisariatams, išblaškyti archyvai buvo surinkti į vieną patalpą ir užrakinti⁵⁸. Tarybinės įstaigos buvo įpareigosos saugoti likusius jų žinioje archyvus,

⁴⁸ Ten pat.

⁴⁹ MAB, f. 9, b. 2855, l. 2—3.

⁵⁰ Ten pat, l. 5.

⁵¹ „Švietimo reikalai“, 1919 m. vasario 15 d., Nr. 1, p. 15.

⁵² LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1774, l. 1—3.

⁵³ Po byloje esančio įstatų nuorašo tekstu Vaclo Biržiškos ranka užrašyta: „Dr. J. Banavičiaus sudaryta“.

⁵⁴ MAB, f. 9, b. 2855, l. 1, 38.

⁵⁵ Ten pat, l. 39.

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ Ten pat, l. 33.

⁵⁸ Ten pat, l. 13.

pranešti vietiniams valdžios organams ir Archyvų komisijai apie bylų dingimo faktus.

Per vasario mėn. Archyvų komisija nemaža nuveikė,— užtikrino Vilniaus senųjų aktų knygų, gubernijos įstaigų Pranciškonų bažnyčioje, teismų ir Muravjovo muziejaus archyvų apsaugą⁵⁹. Kai kuriuos archyvus komisija perkėlė į Centrinio istorijos archyvo patalpas: senųjų aktų knygų, Bajorų instituto, Medicinos akademijos, Vilniaus I gimnazijos, Vilniaus mokyimo apygardos, Vyr. notaro, Teismo rūmų, o taip pat okupacijos laikotarpio teismų,— apygardos teismo ir taikos teismo bylų likučių⁶⁰, išgelbėjusi jas nuo sunaikinimo. Buvo mėginimų kaupti ir periferijoje buvusius archyvus. Švietimo liaudies komisariatas išdavė inž. V. Sirutavičiui mandatą paimti apsaugon ir pervežti vėliau į Vilnių Šiaulių ekonomijos archyvo likučius⁶¹. Nuo pat savo veiklos pradžios Archyvų komisija energingai ėmėsi darbo ir pilietinio karo sąlygomis tikrai nemaža nuveikė.

Nemažos reikšmės čia turėjo Laikinosios revoliucinės darbininkų ir valstiečių vyriausybės 1919 m. vasario 5 d. dekretas „Dėl kultūros vertybių apsaugos“⁶². Su archyvų darbu buvo susijęs ir kitas vyriausybės aktas,— 1919 m. kovo 2 d. dekretas „Dėl luomų ir civilinių laipsnių panaikinimo“⁶³, pagal kurį luominių įstaigų archyvai nedelsiant turėjo būti perduoti vietinėms Taryboms.

Visos šios priemonės archyvams tvarkyti paruošė dirvą specialiai archyvams skirtam dekretui išleisti.

Švietimo liaudies komisariatui pateiktus⁶⁴, 1919 m. kovo mėn. 13 d. Lietuvos ir Baltarusijos Liaudies Komisarų Taryba išleido V. Kapsuko pasirašytą dekretą „Dėl archyvų centralizavimo“⁶⁵. Lietuvos ir Baltarusijos Tarybų Respublika buvo pirmoji tarp respublikų po RTFSR, išleidusi archyvų centralizavimo dekretą. Kitose respublikose analogiški dekretai pasirodė tik 1920 m. ir vėliau⁶⁶. Tai rodo, kokį didžiulį dėmesį Lietuvos tarybinė vyriausybė skyrė archyvų organizavimui. Tam nemaža įtakos turėjo visuomenės atstovų — didelių šio darbo entuziastų (T. Vrublevskio, K. Jablonskio ir kt.) veikla. Bet, matyt, bene lemiamos reikšmės turėjo asmeniškasis V. Kapsuko požiūris į archyvų centralizavimo reikalą.

Sis dekretas buvo paruoštas, remiantis 1918 m. birželio 1 d. dekretu „Dėl RTFSR archyvų reorganizavimo ir centralizavimo“ pagrindiniais nuostatais. Bet 1919 m. kovo 13 d. dekretas nebuvo analogiško RTFSR dekretu pagrindinių nuostatų kopija. Iš RTFSR dekretu buvo paimtas tik tarybinio archyvų centralizavimo principas.

Buvo pasirinkta kitokia archyvų centralizavimo forma. Nebuvo numatyta RTFSR pavyzdžiu sudaryti Vieningąjį valstybinį archyvinį fondą. Juridškai dekretu įformintas jau anksčiau įsteigtas Centrinis istorijos archyvas Vilniuje su analogišku Minsko archyvu buvo ne tik įstaiga, sauganti dokumentus, bet turėjo reikšti ir valstybei priklausančių dokumentų visumą, panašiai kaip ir RTFSR Vieningasis vals-

⁵⁹ Ten pat, l. 18.

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ Ten pat, l. 11.

⁶² Lietuvos TSR istorijos šaltiniai (toliau — LIS), t. III. V., 1958, p. 154.

⁶³ Ten pat, p. 181.

⁶⁴ Baltarusijos TSR Centrinis valstybinis Spalio revoliucijos archyvas, f. 810, ap. 1, b. 20, l. 3.

⁶⁵ LIS, III, p. 185.

⁶⁶ *Максаков В. В. История и организация архивного дела в СССР (1917—1945 гг.)*. М., 1969, см. с. 113—124.

tybinis archyvinis fondas, tik kitokių pavadinimu. Analogiškai Centrinio istorijos archyvo esmę aiškino ir Švietimo liaudies komisariatas, ruošiant dekretą: „Valstybinio archyvo pavadinimu reikia suprasti visus aktus, valstybinių bei visuomeninių įstaigų bylas, turinčias istorinės ir mokslinės vertės“⁶⁷. Tai beveik atitinka dabartinį TSRS Valstybinio archyvinio fondo apibrėžimą⁶⁸.

1919 m. kovo 13 d. dekretas paskelbė: „Visi valstybės įstaigų ir visuomenės organizacijų archyvai, taip pat archyvai iš nacionalizuotų dvarų ir turį istorinės vertės privatinių žmonių archyvai, išskyrus visiems prieinamus mokslo reikalams archyvus,— perduodami į Vyriausiąjį istorijos archyvą Vilniuje“⁶⁹. Tuo šis dekretas kiek išplėtė ir toliau išvystė analogišką RTFSR dekretą⁷⁰. 1919 m. kovo 13 d. dekretu „Dėl archyvų centralizavimo“ aiškiai nusakyta, kad valstybės rankose ir netgi viename archyve bus sukauptos ne tik įstaigų bylos, bet ir turintieji mokslinės reikšmės asmenų fondai. Nustatymas valstybiniam archyve kaupti nacionalizuotų dvarų bei vertingesnius asmenų archyvus aiškiai pabrėžia archyvų organizavimo pranašumus bei galimybes socialistinės valstybės sąlygomis, palyginus su buržuazinių archyvų darbo praktika. Tiesioginių nuorodų apie tokių archyvų kaupimą valstybinuose archyvuose 1918 m. birželio 1 d. RTFSR vyriausybės dekrete nebuvo. Tokie archyvai buvo įjungiami į Vieningąjį valstybinį

archyvinį fondą tik remiantis pačiu centralizavimo principu, pareikštu dekrete, o taip pat dekretu „Dėl žemės“⁷¹.

Pastaboje prie dekreto 1 punkto buvo pažymėta, kad „Buvusios Baltarusijos Tarybų Respublikos vietoms kuriamas archyvas Minske“⁷². Įgyvendinant tautų lygiateisiškumo principą, buvo į jį atsižvelgta ir organizuojant archyvus, suteikus galimybę abiem buvusioms atskiroms respublikoms turėti savus valstybės archyvus. Tokiu būdu 1919 m. kovo 13 d. dekretas „Dėl archyvų centralizavimo“ padėjo archyvų centralizavimo pamatus ne tik Lietuvoje, bet ir Baltarusijoje.

RTFSR pavyzdžiu, dekretas archyvus pavedė Švietimo liaudies komisariatui. Centrinis istorijos archyvas dirbo tiesioginėje Archeologijos komisijos priežiūroje, o jam vadovauti buvo paskirta Archyvo kolegija iš trijų asmenų: po vieną Švietimo liaudies komisariatui bei Archeologijos komisijos atstovą ir archyvo vedėjas⁷³. Dekretu buvo nutraukti kreditai kitų įstaigų archyvams išlaikyti, uždrausta be Archyvo kolegijos žinios naikinti bet kokias bylas. Ši priemonė turėjo žymiai palengvinti archyvų centralizavimo idėjos įgyvendinimą.

Pasirašius archyvų centralizavimo dekretą, prasideda trečiasis Tarybų valdžios priemonių archyvams tvarkyti etapas, kuris praktiškai baigėsi 1919 m. balandžio mėn., Lenkijos kariuomenei užgrobus Vilnių.

⁶⁷ MAB, f. 9, b. 2855, l. 22.

⁶⁸ plg.: „TSRS Valstybinis archyvinis fondas,— tai visuma priklausančių Tarybų valstybei dokumentų, turinčių mokslinę, politinę ir praktinę vertę...“ — Основные правила работы государственных архивов. М., 1962, с. 8.

⁶⁹ LIŠ, III, p. 185.

⁷⁰ plg.: „Visi valstybinių įstaigų archyvai, kaip žinybinės įstaigos, likviduojami ir laikomos juose bylos bei dokumentai nuo šiol sudaro Vieningąjį valstybinį archyvinį fondą“ —*зг. Декреты Советской власти*, т. II, М., 1959, с. 383.

⁷¹ *Максаков В. В. История и организация архивного дела в СССР (1917—1945 гг.)*. М., 1969, с. 69—70.

⁷² LIŠ, III, p. 185.

⁷³ Ten pat.

Kovo 25 d. buvo įforminti Centrinio istorijos archyvo įstatai, kurie nustatė šio archyvo fondų sudėtį⁷⁴. Įstatuose pabrėžta, kad Centrinis istorijos archyvas yra mokslo įstaiga, kuri teikia informacijas tyrinėtojams, skelbia dokumentus, turinčius mokslinę ir visuomeninę svarbą⁷⁵.

Didelės svarbos turėjo archyvų darbui 1919 m. kovo 22 d. dekretas „Dėl Archeologijos komisijos įsteigimo“, prie kurios, pagal šį dekretą, veikė Centrinis istorijos archyvas, o archyvo vedėjas įėjo į komisiją⁷⁶.

Kaupiamus archyve fondus buvo numatyta suklasifikuoti į dešimtį klasių nuo 0 iki 9 pagal valstybės bei visuomeninės veiklos sritis⁷⁷.

Tačiau pradėtą intensyvių archyvo tvarkymo darbą nutraukė Lenkijos kariuomenės okupacija. Jau 1919 m. gegužės 1 d. Vilniaus miesto komendantas paėmė iš T. Vrublevskio archyvo saugyklą raktus⁷⁸.

Buržuaziniai lenkų istorikai, savo to meto veikaluose neslėpdami priešikumo Tarybų valdžios įgyvendintoms priemonėms, gana teigiamai atsiliepė apie 1919 m. kovo 13 d. dekretą. Tuo metu dirbė Vilniuje žymūs lenkų istorikai archyvistai R. Mienickis ir V. Gizbert-Studnickis pažymėjo, kad „bolševikai teoriškai turėjo gana racionalius valstybės archyvų organizavimo projektus“⁷⁹.

Lietuvos tarybinė vyriausybė, centralizuodama archyvus, kartu ėmėsi energingų priemonių reevakuoti į Lietuvą 1915 m. išgabentus į Rusijos gilumą archyvus. 1919 m. vasario 10 d. Švietimo liaudies komisariato pavedimu į Maskvą išvyko P. Galaunė reevakuoti Lietuvos archyvų ir kitų kultūros turtų, remiantis 1918 m. lapkričio 19 d. dekretu⁸⁰. Tačiau šios kelionės metu bene daugiausia buvo rūpinamasi bibliotekų reevakavimu, dėmesį sutelkiant tik į kai kuriuos archyvus, buvusius Petrograde, nes iš kitur archyvai jau buvo sukaupti Lietuvos reikalų komisariato žinioje. Bet sudėtingomis pilietinio karo sąlygomis tuo metu reevakuoti archyvus nepavyko, nors 1919 m. vasario mėn. Lietuvos ir Baltarusijos reikalų komisariatas ir darė nemaža pastangų skubiai reevakuoti archyvus ir kitą turtą⁸¹. Tuo metu, sprendžiant archyvų apsaugos bei reevakavimo klausimus, itin daug pastangų dėjo K. Giedrys. Susikūrus jungtinei Lietuvos ir Baltarusijos Tarybų Respublikai, atsirado kai kurių juridinio pobūdžio sunkumų dėl Baltarusijos sričių archyvų reevakavimo. Reikėjo išplėsti 1918 m. lapkričio 19 d. RTFSR vyriausybės dekretą Baltarusijos atžvilgiu, nes iki tol analogiško Baltarusijai skirto dekreto nebuvo⁸².

Užgrobus Vilnių Lenkijos kariuomenei ir nepalankiai klostantis padėčiai

⁷⁴ „1) visi Vilniaus vyriausieji archyvai: senovės aktų centrinis archyvas, Vilniaus valdžios įstaigų archyvas, mokslo apygardos globėjo archyvas; 2) visi buv. valdžios ir visuomenės kitų miestų archyvai; 3) parapijų, konsistorijų, rabinatų ir kitų tikybinių organizacijų archyvai; 4) nacionalizuojamų dvarų archyvai ir rekvizuoti privačių asmenų archyvai.“— LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1774, l. 1.

⁷⁵ Ten pat.

⁷⁶ MAB, f. 9, b. 2855, l. 27.

⁷⁷ Ten pat, l. 1 a.

⁷⁸ Ten pat, l. 64.

⁷⁹ *Archiwiarzusz*. Archiwa państwowe w Wilnie w okresie od r. 1915 do 1919 włącznie.— „Nasz Kraj“, r. 1920, Nr. 1; taip pat žr. *Mienicki R.* Archiwum akt dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 roku. Warszawa, 1923, str. 130.

⁸⁰ *Galaunė P.* Lietuvos kultūros turtų likimas.— „Mūsų žinynas“, 1922 m., Nr. 9, p. 645—646.

⁸¹ LTSR CVSRA, f. 1318, ap. 1, b. 1497, l. 96.

⁸² Ten pat, l. 84, 92, 120 a.

fronte, reikėjo spręsti klausimą, ką veikti su Lietuvos ir Baltarusijos reikalų komisariato žinioje sukauptais archyvais. O komisariato apsaugoje buvo 123 likviduotų įstaigų archyvai, jų tarpe: Vilniaus gub. įstaigų — 35, Kauno gub. — 51, Gardino gub. — 37⁸³. Tačiau bendras tuose archyvuose buvusių bylų skaičius buvo nežinomas⁸⁴, kadangi tie archyvai nebuvo baigti tvarkyti.

1919 m. gegužės 3 d. K. Giedrys pasiūlė Lietuvos ir Baltarusijos vyriausybei naują archyvų apsaugos klausimo sprendimą, atitinkantį tuo metu susiklosčiusias aplinkybes⁸⁵. Čia buvo pasiūlyta archyvus suskirstyti į 3 grupes. Turinčius politinės reikšmės archyvus (žandarų, ochrankos ir pan.), kurie dabar nereikalingi praktiniame darbe, buvo siūloma suvežti į Maskvą ir atiduoti RTFSR archyviniams organams „iki pareikalavimo“. Žemės bankų, žemėtvarkos komisijų, žemdirbystės valdybų ir pan. įstaigų archyvus, turinčius praktinės reikšmės, sukaupti centre, kad galima būtų juos panaudoti, o jeigu nebūtų galima panaudoti,—perduoti laikinai saugoti į archyvus. Neturinčius nei politinės, nei praktinės reikšmės archyvus siūlyta palikti ten, kur jie yra, ir perduoti vietinėms Taryboms.

1919 m. gegužės 5 d. šis klausimas buvo svarstomas, dalyvaujant V. Kapuskui. K. Giedrio projektui buvo prištarta⁸⁶. Tuo metu šis klausimas buvo išspręstas tik iš principo, o archyvų perdavimas prasidėjo daug vėliau. Žandarmerijos ir Kauno bei Minsko apy-

gardos teismų archyvus komisariato kolegija nutarė perduoti į Istorijos-revoliucijos archyvą Maskvoje 1920 m. sausio 18 d.⁸⁷

Šia linkme Lietuvos ir Baltarusijos reikalų komisariatas vėliau ir dirbo. Nežiūrint į tai, kad buvo ruošiamasi perduoti archyvus, Lietuvos ir Baltarusijos reikalų komisariatas ir toliau kaupė savo žinioje išsklaidytus archyvus. 1919 m. spalio 26 d. komisariatas nusprendė paimti savo žinion Maskvos lietuvių studentų savitarpio pagalbos draugijos biblioteką ir archyvą, o taip pat „Santaros“ draugijos ir jos laikraščio „Santara“ redakcijos archyvų likučius, kad būtų galima juos panaudoti visuomenės labui (iki tol šie archyvai nuo 1917 m. buvo J. Simonaičio-Vanago žinioje)⁸⁸. 1920 m. sausio 3 d. komisariatas nutarė konfiskuoti tuos archyvus⁸⁹. 1920 m. vasarą į Maskvą dar buvo atvežti kai kurie archyvai iš Petrogrado, o taip pat paimtas likviduoto lietuvių klubo archyvas⁹⁰.

1920 m. vasarą, mažinant Lietuvos ir Baltarusijos reikalų komisariato likvidacinės-reevakuacinės komisijos etatus, jau apsiribojama tik sandėlių su archyvais bei turtu apsauga⁹¹. Per eilę metų komisariato energingų pastangų dėka buvo sukauptos nemažos dokumentų saugyklos Maskvoje, Kalugoje, Kostromoje, Tuloje ir Tverėje.

Pasirašius 1920 m. liepos 12 d. Tarkos sutartį tarp Lietuvos ir Tarybų Rusijos, Tautybių reikalų liaudies komisariato lietuvių reikalų poskyris, reorganizuotas iš Lietuvos ir Baltarusijos reikalų komisariato, ruošė archyvus

⁸³ Ten pat, b. 54, l. 31.

⁸⁴ Ten pat, b. 1491, l. 22.

⁸⁵ Ten pat, b. 1492, l. 3.

⁸⁶ Ten pat, b. 56, l. 166.

⁸⁷ Ten pat, b. 1491, l. 5.

⁸⁸ Ten pat, b. 1491, l. 8.

⁸⁹ Ten pat, b. 54, l. 6.

⁹⁰ Ten pat, b. 646, l. 26.

⁹¹ Ten pat, b. 1492, l. 120 a.

perduoti pagal Lietuvos buržuazinės vyriausybės pareikalavimą⁹². Tačiau nesulaukus, kad kas pareikalautų tų archyvų, kurie jau nuo 1920 m. pradžios gulėjo nenaudojami, lietuvių reikalų poskyris 1920 m. rugsėjo mėn. prašė komisariatą leidimo perduoti juos atitinkamoms RTFSR įstaigoms tiek Maskvoje, tiek ir periferijoje⁹³.

Pagaliau 1920 m. gruodžio 28 d. lietuvių reikalų poskyris jo žinioje buvusius archyvus perdavė RTFSR Užsienio reikalų liaudies komisariatui⁹⁴, kuris, vykdant minėtą sutartį, reevakavo juos į Lietuvą.

Tarybų valdžios priemonės, tvarkant archyvus, skirstytinos 3 etapais:

1. Paruošiamasis laikotarpis nuo 1917 m. gruodžio mėn. (Lietuvos reikalų komisariato įsteigimas) iki 1918 m. gruodžio mėn. (Tarybų valdžios paskelbimas Lietuvoje). Šiuo laikotarpiu komisariatas sukauė ir apsaugojo evakuotų iš Lietuvos įstaigų archyvus, paruošė juos reevakuoti į Lietuvą. Paruoštas jų reevakavimo juridinis pagrindas.

Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas
TSRS istorijos katedra

2. Archyvų organizavimo praktinių priemonių įgyvendinimo etapas nuo 1918 m. gruodžio mėn. iki 1919 m. kovo 13 d. dekreto išleidimo. 1919 m. sausio mėn. buvo sudaryta Archyvų komisija, paimti apsaugon Vilniuje buvę stambiausieji archyvai, pradėtas organizuoti valstybinis archyvas.

3. Archyvų centralizavimo įgyvendinimo etapas nuo 1919 m. kovo 13 d. dekreto „Dėl archyvų centralizavimo“ išleidimo iki Tarybų valdžios užgniauzimo Lietuvoje 1919 metais. Lietuvos tarybinė vyriausybė viena pirmųjų 1919 m. kovo 13 d. išleido dekretą „Dėl archyvų centralizavimo“. Jis buvo paruoštas, remiantis analogišku RTFSR vyriausybės 1918 m. birželio 1 d. dekretu, bet kartu išplėtė ir papildė svarbiausius jo teiginius. Šis dekretas kartu įteisinio ir Centrinę istorijos archyvą Vilniuje. Buvo nustatyta valstybinio archyvo sudėtis.

Archyvų tvarkymo darbą nutraukė vidaus kontrevoliucijos ir užsienio intervencijos puolimas.

Įteikta 1973 m. rugsėjo mėn.

ПРЕОБРАЗОВАНИЕ АРХИВОВ В ЛИТВЕ В ГОДЫ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ (1918—1919 гг.)

С. ЕГЕЛЯВИЧЮС

Резюме

С Октябрьской революции начинается новая эра в организации архивного дела, — советская централизация архивного дела, основы которой были положены декретом от 1 июня 1918 г. «О реорганизации и централизации архивного дела в РСФСР». Этот декрет сыграл решающую роль и в архивном деле других советских республик того периода.

Среди мероприятий Революционного правительства Литвы по развитию просвещения и национальной культуры важное значение имеют мероприятия по преобразованию архивов. Таким образом, параллельно образованию советской государственности литовского народа, создаются и государственные архивы.

⁹² Ten pat, b. 1491, l. 15.

⁹³ Ten pat, b. 1492, l. 133.

⁹⁴ Ten pat, b. 1519, l. 4.

Мероприятия Советской власти по упорядочению архивов Литвы можно разбить на три этапа:

1. Подготовительный период — с декабря 1917 г. (образование Комиссариата по литовским делам) до декабря 1918 г. (провозглашение Советской власти в Литве). В этот период комиссариат собрал и обеспечил сохранность архивов эвакуированных в 1915 г. из Литвы учреждений, подготовил их к эвакуации в Литву. Было подготовлено юридическое основание реэвакуации.

2. Этап проведения в жизнь практических мероприятий по организации архивов — с декабря 1918 г. до издания декрета от 13 марта 1919 г. В этот период была образована Архивная комиссия, выявлены и взяты под охрану крупнейшие архивы Вильнюса, началась организация государственного архива.

3. Этап претворения в жизнь централизации архивного дела — от издания декрета СНК Литбела от 13 марта 1919 г. «О централизации архивного дела» до подавления Советской власти в Литве. Среди советских республик, Советское правительство Литвы первым после РСФСР издало декрет о централизации архивного дела. Этот декрет подготовлен по примеру аналогичного декрета правительства РСФСР от 1 июня 1918 г., но в то же время несколько расширил основные его положения. Этим декретом был юридически оформлен Центральный исторический архив Литвы в г. Вильнюс, а также положено начало централизации архивного дела в Белоруссии. Был предусмотрен состав государственного архива.

Плодотворная работа по упорядочению архивов в Литве была прервана наступлением внутренней контрреволюции и иностранной интервенции.

RECONSTRUCTION OF ARCHIVES IN LITHUANIA DURING THE SOVIET POWERS YEARS (1918—1919)

S. JEGELEVIČIUS

Summary

The October Revolution began a new era in the archives organization — Soviet centralization of archives. His foundation was the decree of June 1, 1918 "About the reorganization and centralization of archives of the RFSSR" having a decisive influence on the organization of the archives of this time of the Soviet republics.

In the measures of the Revolutionary Government of Lithuania in view of development of education and national culture a great importance has also the regulating of archives. In that way by organizing the Soviet statehood of the Lithuanian nation began also the forming of his state archives.

The measures of the Soviet power in the forming of archives can be divided in three stages:

1. Preparatory stage from December 1917 (the forming of the Commissariat of the Affairs of Lithuania) to December 1918 (proclamation

of the Soviet power in Lithuania). During this time the commissariat collected and preserved the records evacuated from Lithuania in 1915, prepared their returning in Lithuania. There were formed the judicial foundations for their returning to Lithuania.

2. This was the stage of realization of practical measures of organization of archives from December 1918 to March 13, 1919 decree. During this time was formed the Archives Commission, were preserved the most important records of Vilnius, began the forming of the state archives.

3. The stage of realization of the centralization of archives beginning from the decree of March 13, 1919 to the suppression of the Soviet power in Lithuania. The Soviet Government of Lithuania was the first after the RFSSR publishing a decree about the centralization of archives. This decree was prepared taking as

foundation the analogical decree of the Government of the RFSSR of June 1, 1918, but in the same time it developed the most important thesis of this document. By this decree was legalized the forming of the Central Historic Archive in Vilnius and prepared the base for

the centralization of archives in Byelorussia. It was projected the composition of the state archive.

The forming of archives in Lithuania was interrupted by the armed attack of the internal counter-revolution and the external intervention.